

ŞEHİR VE ŞEHİRLEŞME DAVAMIZ

Memleketimizde teknik, iktisat, kültür sahalarında başarmak istediğimiz şeylerin top yekûn gayesi cemiyetimizi, kendi millî hususiyetlerini muhafaza etmekle beraber, garp medeniyeti dairesine sokmaktır. Garp medeniyeti hâkim bir surette şehirli (urbain) bir cemiyettir. Memleketimizde yayılmasına çalıştığımız modern teknik ve makine, münakale ve muhabere vasıtaları, iktisadî müesseseler, ilim, terbiye, sanat hep garpta şehirleşmenin mahsulleridir. Bunlar garbın şehirlerinde inkişaf ederek bütün cemiyet genişliğinde yayılmıştır.

Yalnız bu günkü değil, tarihin her devrinde medeniyetin merkezleri şehirler olmuştur. Cemiyetlerde şehir dışı kültürün ehemmiyeti şüphesiz inkâr edilemez. Fakat yine şüphesiz ki insanîyetin tekâmülünde şehirler öncülük etmiştir. İhtiralar, keşifler, büyük dinler, tarihe mal olmuş büyük sanat eserleri, iktisadî ilerleme, devlet teşkilâtı bilhassa şehirlerde toplanmıştır. Bunun için büyük medeniyetler tarihe büyük şehirleri ile geçmiştir: Memfis, Teb, Babil, Atina, Roma, Kartaca, Bağdat, İstanbul, gibi... Cemiyetlerin tekâmülü toprak üzerinde gezicilikten, toprak üstünde yerleşmeğe ve yerleştikten sonra da köyden kasabaya, şehre, büyük şehre (Metropol) doğru olmuştur. İşte şehir ve şehirleşmenin tarihte ve bu günkü medeniyette hâkim mevkiinden dolayı memleketimizin kalkınması meselesinde bu bahis üzerinde ehemmiyetle durmak icabeder.

Memleketimizde de inkişafını istediğimiz garp medeniyeti hâkim bir surette şehirli (urbain) bir medeniyettir, dedik. İlâve de edelim, bugünkü garp cemiyetleri daha evvelki tarihî devirlerde misline tesadûf edilmedik derecede ve şekilde şehirleşmiş cemiyetlerdir. Ta on dokuzuncu asrın başına kadar insan cemiyetlerinde şehirler nihayet büyük kasabalar olmaktan ileri gidememiştir. Muhtelif zamanlarda muhtelif cemiyetler köy safhasından kasaba safhasına geçmiş ve kasabalarda muayyen bir dereceye kadar inkişaf ettikten sonra tekrar çözülerek köy safhasına dönmüşlerdir. Kasabaların büyük, modern şehirler haline gelebilmesi için nüfusun fazla miktarda artması, farklılaşması, iş bölümünün artması lâzımdı. Halbuki on dokuzuncu asırdan evvelki teknik şartlar, istihsal ve nakliye vaziyeti buna müsait değildi. Ziraî istihsal vaziyeti büyük miktarda nüfusun topraktan ayrı yaşamasına imkân vermiyordu. Ziraî teknik ilerlememiş olduğundan, ziraatte fazla emek sarfedilmesi, yani nüfusun büyük kısmının toprağa bağlı kalması lâzım geliyordu. Diğer taraftan ziraî istihsal şehirlerde toplanacak büyük insan kitlelerini besleyebilecek halde değildi. Nakil vasıtalarının kifayetsizliği de büyük şehirlerin belirmesine mani idi. Eşya ancak kürek veya yelken ile işleyen küçük gemilerde veya hayvan sırtında taşındıkça şehirlere bol gıda ve ham madde yetiştirilemezdi. Bu sebeplerden dolayı eski şehirlerden hiç birinin bir milyondan fazla nüfusu olmadığı muhakkaktır. Bu büyüklükte şehirler de bütün tarihî devirlerde binlerce sene zarfında ancak bir kaç tane idi; Roma ve Pekin gibi büyük imparatorlukların merkezleri olan yerlerdi.

Muhtelif tarihçiler Romanın en müreffeh zamanında nüfusun 250 bin ile bir milyon arasında olduğunu tahmin ediyorlar. Halbuki 1927 de dünyada 537 tane nüfusu yüz bin veya daha fazla olan şehir vardı ve bunlardan otuz birinin nüfusu milyonlar hanesinde idi. Bir yerde toplanmış bu büyük nüfus kalabalıklarının beslenebilmesi için istihsalin artması, nakliyatın kolaylaşması, sür'atleşmesi lâzımdı. Ancak modern teknoloji -buhar, elektrik, makine- bu imkânı verdi.

Teknolojideki yeniliklerin verdiği imkânlar ve doğurduğu zaruretlerle garp medeniyetleri on sekizinci asrın sonundan itibaren şehirleşmeğe başladılar. 1801 de dünyada 21 tane yüz bin veya daha fazla nüfusu olan şehirler vardı; 1927 de ise bu nevi şehirlerin adedi 587 idi. Londrada, varoşlarıyla beraber, sekiz milyon nüfus toplanmıştır. 1926 de Berlinin nüfusu dört milyondur. 1931 de Pariste üç milyon ve civarında iki milyon insan oturuyordu. New York ve civarında 1930 da on milyon insan toplanmıştı. On dokuzuncu asrın başında şehirli nüfus nispeti Avrupada yüzde üç, Amerikada yüzde dört idi; asrın sonunda bu nispetler Avrupada yüzde elliye, Amerikada yüzde kırka çıktı. 1931 de İngilterede nüfusun yüzde 80 i şehirlerde yaşıyordu. Şehirler nüfusunun bu artışı ticaret ve sanayiinkâşafı ile alakalıdır. Ziraî olmıyan işlerde çalışan nüfusu fazla olan memleketler aynı zamanda fazla şehirli nüfusu olan memleketlerdir. Ziraî olmıyan işlerde çalışan nüfusun umum çalışan nüfusa nisbeti İngilterede yüzde 93 idi ve İngiltere nüfusunun yüzde 40 ı da yüz binden fazla nüfusu olan şehirlerde toplanmıştı. Halbuki Hindistan gibi sanayileşmemiş olan bir memlekette 1921 de bu nispetler, sırasıyla, yüzde 28 ve yüzde 3 idi.

İşte bu günkü garp medeniyetini sıfatlandıran teknik, ilim, sanat, terbiye, ticaret ve sanayi merkezleri olan büyük şehirlerde toplanmıştır. Fakat garp cemiyetleri sadece büyük şehirleri olan cemiyetler değillerdi, aynı zamanda bütünlüklerinde şehirleşmiş olan cemiyetlerdir. Şehirleri olan cemiyetle, şehirleşmiş cemiyeti birbirinden ayırmak lâzımdır. Bu iki nevi cemiyet arasında farklar gayet açık bir surette bellidir. Şehirleşmiş cemiyette şehirler varsa bile, bunlar az adette, küçük ve birbirinden ayrıdır. Cemiyetin muntıkaları arasında irtibat vasıtaları kifayetsiz, yavaş ve devamsızdır. Sanayi ve ticaret geniş mikyasta değildir; lüks eşyadan maada diğer emtianın mübadelesi mahallidir. Cemiyette şehirlerin mevki ikinci derecededir. Köyler kendi içlerine kapalı, kendilerine yeter vaziyettedirler; şehre muhtaç ve tâbi değillerdir. Ancak şehirlerin hemen yakınında olan köyler o şehirler için istihsalde bulunur; şehir için gıda maddelerini ve el sanayii için de bir miktar ham madde yetiştirir. Bu vaziyette köy hattâ siyasi bütünlüğünü de muhafaza eder: Köy cemaati, içindeki mühim meseleleri köy kendi teşkilâtı, kaideleriyle halleder; ancak dışarısile olan münasebetlerde merkezî otorite karışır.

Şehirleşmiş cemiyetlerde ise, şehir cemiyette hâkim bir vaziyettedir. Bu cemiyetlerin her bakımdan sıklet merkezi şehirlerdedir. Köyler kendi kendine yeterliklerini kaybetmişlerdir; ancak; bir veya bir kaç madde yetiştirmekte ihtisaslaşmışlardır. Köyün bütün iktisadî faaliyeti şehre müteveccittir: Şehir için istihsalde bulunur ve istihsal ettiği maddeleri şehirde yapılan veya şehir ticareti vasıtasile diğer yerlerden getirilen maddelerle değiştirir. Şehirleşme bugünkü garp cemiyetlerinde olduğu derecede ilerlediği zaman, köyün bütün esas ihtiyaçları şehir vasıtasile görülür. Her iş için şehre müracaat edilir; çünkü hükümet daireleri, mahkemeler, bankalar, tica-

rethaneler, büyük mektepler, sinemalar, tiyatrolar hep şehirdedir. Şehirlerin gazeteleri, kitapları, radyo neşriyatı efkârı umumiyeye hâkimdir. Şehirden çıkan modalar, içtimâî kaideler nasıl giyinilmesi ve hareket edilmesi lâzım geldiğini tayin eder. Şehrin tekniği de köye girmiştir. Ziraat makineleşmiş ve rasyonelleşmiştir. Ancak bu suretle ziraî istihsal artmış ve büyük şehirlerin nüfusunu beslemek mümkün olmuştur.

Görülüyor ki şehirleşmiş bir cemiyet hem şehrin hâkim, köyün ise tâbi bir mev-kide olduğu cemiyettir, hem de şehre ait hususiyetlerin şehirden köye yayıldığı ce-miyettir. Bu gün Amerikanın şehirleşmiş mıntakalarında şehirli ile çiftçi arasında haricî hayat tarzı bakımından birçok noktalarda farklar çok azalmıştır: Toprağı sürenler de şehirli gibi giyinir; kendilerine mahsus kıyafetleri yoktur. Çiftçinin evi de küçük şehirdeki iki katlı evler gibidir; aynı tarzda yapılmıştır ve benzer tarzda döşenmiştir. Onun da şehirli gibi radyosu, otomobili, telefonu vardır. Kısacası, mo-dern medeniyet şehirlerden köylere, ve içinde belirlediği memleketlerin hudutlarını asarak dünyanın diğer taraflarına yayılmak istidadını gösteriyor.

Şehirleşmiş cemiyet ve şehirleşmemiş cemiyet ölçülerini memleketimize tatbik ettiğimiz zaman, cemiyetimizin yakın zamana kadar şehirleşmemiş fakat bu gün şehirleşmekte olduğu görülür. Bu gün bile şehirlerimizin çoğu belli başlı vasıflarile hâlâ kasaba halindedir; yani şehirlerimiz mahallî ticaretin, ve el sanayiinin merkez-leridir. Halâ şehirlerimizde küçük sanatlar, kasabalarda daima olduğu üzere, ayrı ayrı sokaklarda toplanmıştır: Bakırcılar, semerciler, kunduracılar gibi... Ticaret ve sınaî faaliyet birbirlerinden tamamen ayrılmamıştır. Zenaatkâr dükkânında kun-durasını veya bakır kabını yapar ve aynı dükkândan yaptığı eşyayı satar. Civar köy-lerden şehre gıda maddeleri ve kısmen ham madde getirilir ve köylü kendi istihsal edemediği az miktarda eşyayı şehirden satın alır. Şehirlerle civar köyler arasında irtibat yavaş ve gevşektir. Tren yolları merkezleri, mıntıkları birbirine birleştiriyor; fakat merkezlerin, etraflarındaki muntika ile münasebetleri daha iptidâî vasıtalarla yapılıyor. Mıntıklar dahilinde münakale ve muhabere kesifleşmemiştir.

Bununla beraber cemiyetimiz şehirleşmektedir ve bu şehirleşme artmaktadır. Umumî müşahedelerimizle hep biliyoruz ki bu gün İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerimiz süratle değişiyor. Ankara Türkiyede şehirleşme hızının en bariz misalidir. Bu şehrin hudutları içinde eski kasaba ile yeni şehrin yan yana bulunuşu şehirleşmede olan farkı en açık ve en kuvvetli gösteren maddî bir delildir. Bu günkü İstanbul meşrutiyet devrinin İstanbulu değildir. İzmir belediyesinin İzmirde başardığı işler diğer şehirlerimize örnek olacak nevidendir. Diğer şehirlerimize bakıldığı zaman onlarda da modern şehir vasıflarının belirmeğe başladığı görülür. Hiç de-ğilse istasyondan şehre doğru bir güzel, büyük cadde vardır. Eski kasaba evlerinin yanında modern evler hattâ küçük apartmanlar görülmeğe başlamıştır. Halk evi, kütüphane, hastahane, mektep, sinema gibi yeni binalar, eski kasaba binalarile olan tezat yüzünden, daha şehre girerken göze çarpar.

Demiryolu siyasetimiz, açılan modern fabrikalarımız, plânları yapılmakta olan büyük elektrik santrallerimiz, maden aramalarımız teferruatile anlatılmağa lüzum kalmıyacak kadar hep bildiğimiz başarılarıdır. Burada yalnız bu işlerin şehir ve şe-hirleşme ile olan münasebetine işaret etmek için bahs ediyoruz. Bütün bu faaliyetler

şehirler etrafında toplanmıştır. Demiryolları merkezleri birleştiriyor ve yollarımız arttıkça şehirler yolların toplandığı nokta oluyor. Muhabere vasıtaları için de vaziyet aynıdır: Radyo istasyonu, telefon, telgraf ve posta merkezleri şehirlerdedir. Yapılması düşünülen diğer iki radyo istasyonu da yine şehirlerde olacaktır. 1938 de mevcut otuz üç bin radyodan otuz bin küsuru vilâyet merkezlerinde idi. Yüksek mekteplerimiz, araştırma enstitülerimiz de şehirlerde kuruludur. Fabrikalarımız şehirlerde yer alıyor; yahut hususî sebeplerle şehir harici kurulduğu zaman, fabrikanın etrafında bir şehrin nüvesi belirmeğe başlıyor (Karabükte olduğu gibi). Sanayiîm memleketimizde inkişafı evvelce garp memleketlerinde olduğu şekildedir: gittikçe makineleşiyor ve büyük müesseselerde temerküz ediyor. Sanayi istatistiklerine nazaran 1932 den 1937 ye kadar sanayi müesseselerinin adedi azalmıştır; 1474 ten 1116 ya kadar inmiştir. Fakat motor adedi ve istihsal edilen beygir kuvveti artmıştır. 1932 de altı bine yakın motorla 102 bin beygir kuvveti istihsal ediliyor; 1937 de ise on iki bin beş yüze yakın motorla 223 bin beygir kuvveti elde ediliyordu. İstihsal kıymeti az olan sanayi müesseselerinin azalması da sanayiimizin büyük müesseselerde temerküz ettiğine delildir. İstihsal kıymeti yüz bin liraya kadar olan sanayi müesseselerinin adedi azalıyor, yüz bin liradan yukarı kıymette olanlar ise çoğalıyor.

Yalnız kasabalarımız şehirleşmekle kalmıyor, şehir vasıfları şehirlerden köylere yayılıyor. Bu yayılma henüz yavaştır ve dardır; bunun için pek fark edilmiyor; fakat mevcuttur. Kasabaların şehirleşmesi ise daha bariz olarak süratle ilerliyor. Garpteki ve memleketimizdeki şehirleşmenin kısa tahlilinden çıkan netice şudur: Garp medeniyeti şehirli bir medeniyettir ve bu medeniyetin memleketimize girmesine şehirlerimiz vasıta oluyor. Şehirlerimiz garp medeniyetine açılmış kapılardır. Garbin ilim, teknik, sanat ve terbiyesi şehirlerimizde tutunuyor ve şehirlerden memleket dahiline yayılıyor. Bunun için memleket davalarının başında gelen köy davası bir şehirleşme davasıdır. Köye modern tekniğin, makinenin, sıhhi şartların girmesini istiyoruz. Sanatımızın köy ve köylüyü içine almasını istiyoruz. Bu, şehri sıfatlandıran teknik ve kültürün köye gitmesinden başka bir şey midir? Köyde modern teknik, ilim, terbiye ve saire kendiliğinden belirmeyecektir ve belirmiyor da... Köyde mektep açan, köy enstitüleri kuran şehirlidir. Köye makine, doktor, zenaatkâr şehirden gidiyor. Şehrin ilim ve tekniği ile yetişen ziraatçılarımızdan, kurduğumuz Ziraat Enstitülerinden, numune çiftliklerinden, fidanlıklardan ziraatin ilerlemesinde öncülük etmelerini bekliyoruz. Şehirde yapılan aşı, serum ve ilaçlarla köylerde insan, hayvan ve nebat hastalıklarının önünü alıyoruz. Şehirlerimiz vasıtasile getirdiğimiz garbin şehirlerinde imal edilen makineleri ve onları işletecek genç ziraatçıları köylere yolluyoruz.

Bu işleri başardığımız nisbette köy davası hal edilecektir. Köy davası “köye dönmek”, köyü kendi iktisadî ve sosyal şartları içinde bırakmak değil, bilâkis o şartları değiştirmektir. Köy davasını tam hallettiğimiz gün köy ve şehir arasındaki büyük farklar, tezatlar kalmayacaktır. Şehirli ve köylü iş bölümü sisteminde ayrı ayrı işler gören fakat teknik ve kültür seviyesi aynı olan insanlar olacaktır.

Köy davasının esasında bir şehir davası olduğunu “Yurt ve Dünya” intişar etmeden bir başka mecmuanın sahifelerinde ele almıştım. (*) O zaman öteden beriden bu teze itiraz edenler olduğunu işittim. Hattâ bazıları, köy davasını bu zaviyeden

görüşün memleket durumuna, gidişine uygun olmadığını bile iddia etmişler. Köy davamızı köy romantizmi şekline sokanlar var. Bunlar, köy ve şehir diye bir ikilik kabul ediyorlar ve bunlar için şehir âdeta cemiyetin üvey evlâdıdır. Hâlbuki bilâkis cemiyetin ahenkli bir surette inkişafı için köy ve şehir ikiliğinin ortadan kalkması lâzımdır. Çünkü köy ve şehir daha geniş cemiyet bünyesinin ayrılmaz iki parçasıdır. Bugün şehir ve köyün teknik ve kültür seviyelerinde farklar vardır; köy davası bu ayrılığı ortadan kaldırmakla halledilecektir. Köye gitmek değil; köyü şehrin seviyesine getirmek lâzımdır.

Köy davasının bu suretle telâkkisine itiraz edenlere ayrı ayrı şu sualleri sorsak, alacağımız cevaplar “evet”tir: Ziraat makineleşsin, modern usuller kullanılsın mı? Evet. (Zaten köylere makineler gönderip duruyoruz). Köylünün bilgisi artsın mı? Evet. Köye yol yapılsın, otomobil, telgraf, telefon erişsin mi? Köyde radyo, gazete, mecmua, kitap, tiyatro lâzım mı? Köyde doktor, baytar, ziraatçı bulunsun mu? Şairlerimiz, ediplerimiz, ressamlarımız köy hayatını anlatsınlar mı? Evet, evet, evet... Peki ama bunlar şehirlere mahsus olan vasıfların yayılmasıdır; şehirleşmedir. Bütün evetlere rağmen bu neticeyi kabul etmek istemezler: Hayır, derler, köy davası köyü köy olarak bırakmaktır. Hayret edip bu garip tenakusu eşelediniz mi müphem, hattâ mistik cevaplar alırsınız. “Manevî kıymetler”den bahsederler. Köy adamının ideal bir portresini çizerler. Bu hususiyetleri muhafaza etmek lâzımdır, derler. Hâlbuki hakikatte köylü, ne melek, ne de şeytandır, köyde de fertler arasında şehirde olduğu gibi farklar vardır. Orada da dürüst olan, yalan söyleyen; çalışan, tenbellik eden; merhametli, cömert olan, zalim, menfaatperest olan vardır. Sonra bu kimseler dolayısıyla aynı milletin çocukları olan, aynı cemiyetin bir parçası olan şehirliye ve şehre haksızlık ettiklerinin farkında da değillerdir. Köylü iyi de, şehirli kötü mü? Bunun için mi köyü şehrin tesirinden korumak lazım? Eğer bunu, doğru diye kabul ediyorlarsa, şehirli olan bu kimseler ne hakla köy kalkınması hakkında program yapıp tatbiki kalkışmaktan bahsediyorlar? Elhasıl hangi bakımdan ele alsanız köy ve şehir ikiliği yapanların, köy davasını köy romantizmi şekline sokanların görüşleri tenakuslarla doludur.

(*) “Köy davası şehirleşme davasıdır” makaleleri, *Siyasî İlimler Mecmuası* sayı 111, 112.

Yurt ve Dünya, Sayı 3, Mart 1941